

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE BÖLÜMÜ

2013-2014 Bahar
Onsekizinci Yüzyılda Felsefe
(Christian Wolff ve Ontoloji/Dört)

YETER NEDEN İLKESİ (I)

Doç. Dr. Doğan Göçmen

- Taslak -

1

Christian Wolff, Yeter Neden İlkesi ve Modern Ontolojinin Temellendirilmesi

Christian Wolff, modern ontolojinin kurucusudur. Aristoteles'in metafizik çerçevesinde birleştirdiği ontoloji ve teolojiyi (felsefeyi ve mitosu) birbirinden ayırır ve ontolojiyi kendi başına ve kendi ayakları üzerine duran felsefi bir bilim olarak yeniden kurar. Bu nedenle Wolff, örneğin Aristoteles gibi genel olarak metafiziği değil, sadece ontolojiyi "İlk Felsefe" olarak tanımlar. Bu bakımdan Aristoteles'ten ilkesel olarak ayırır. Wolff'un felsefi bir disiplin olarak ontoloji ile kendine ilahi sorunları araştırma konusu yapan teolojiyi birbirinden ayırmasından buyana aslında artık ontoloji ile teolojiyi birleştiren, kavramın sıkı anlamında "Metafizik" diye felsefi bir disiplin bulunmamaktadır.¹ Zira Wolff ortaya koyduğu devasa sistem ile tüm felsefeyi bir "dünya bilgeliği" olarak yeniden kurmaya girişmiştir. Felsefenin sorunu dünya iledir ve bu nedenle öncelikli olarak dünyayı araştırır, dünyayı açıklar ve bütünlüklü bir dünya tasarımı ortaya koymaya çalışır. Bu, insana dünyayı anlama ve dünyada kendini kavrama olanağı sunacaktır. Böylelikle insan dünyada varlığına bir anlam verebilir. Bu, insanın mutlu olabilmesi için gerekli olmazsa olmaz önkoşullardandır. İnsan mutluluğa ulaşabildiği oranda da felsefe kendine biçmiş olduğu tarihsel misyonunu yerine getirmiş olur.

Ontolojinin (varlık felsefesinin) teolojiden ayrı ve sadece felsefi bir disiplin olarak yeniden temellendirilme sürecinde iki ilke ya da önerme kurucu görev görür. Bunlar; "çelişki" ve "yeteri neden" ilkeleridir. Bu kavramları birbiriyle ilişkili olarak modern felsefe için verimli kılan Leibniz'e

¹ Hegel, eski metafizikten felsefenin ilerlemesi, bugünün ve geleceğin felsefesinin kurulması için kurtarılabilecek ne varsa, hepsini *Mantık Bilimi* adlı eserinde temellendirdiği diyalektik felsefe çerçevesinde kurtarmıştır. Aslında en geç Hegel'in *Mantık Bilim?*nden sonra felsefi disiplin olarak Metafizik ortadan kalkmıştır.

göre çelişki ilkesi öncelikli olarak akli kullanmamızı (teoriyi, epistemolojiyi) ilgilendiren gerçekleri (*Vernunftwahrheiten*) ve yeter neden ilkesi gerçekliği (empiriyi, ontolojiyi) ilgilendiren gerçekleri (*Tatsachenwahrheiten*) konu edinmektedir.

Christian Wolff, Leibniz'ten sonra ve Hegel'den önce felsefenin kurucu ögesi olarak *çelişki* ve *yeter neden ilkesini* en çok ciddiye alan, onu, modern çağda felsefenin dünyevi temellerde bilimsel olarak yeniden kurabilmesi için verimli kılmaya çalışan ve bu nedenle onun üzerine en çok düşünen filozoflardandır. Bu konuda Wolff'un bu çabası ne kadar çok övülse azdır. Bu çabasıyla insanlığa yepyeni bir entelektüel perspektif sunmuş ve güzergâh açmıştır.

Wolff, ontolojiyi Descartes'tan fakat özellikle Leibniz'den hareketle geliştirir (159)². Bu dersimizin ağırlıklı konusu, yeter neden ilkesidir.

Mitos ve Efsane Dünyası mı Yoksa Gerçek ve Maddi Dünya mı?

Wolff, yeter neden ilkesinin, çelişki ilkesiyle beraber bir bütün olarak felsefeye, bilimlere ve tüm toplumsal yaşama aynı anda temel edinilip edinilmemesini, son derece dramatik bir sorun olarak ortaya koyar. Wolff'a göre çelişki ilkesini ve yeter neden ilkesini dünyayı anlamak, açıklamak ve sistematik bir kuram çerçevesinde tasarlamak; doğayı, insanı ve toplumu açıklayıp kavramlaştırmak için temel edinmek, felsefeyi, bilimleri ve toplumsal yaşamı, dünyevi ve bilimsel bir temel üzerine kurmak anlamına gelmektedir. Bu iki ilkenin her şeyin kurucu ögesi olarak ret edilmesi ise, Wolff'a göre mitos ve efsaneyi temel edinmek anlamına gelmektedir. Buna karşın çelişki ve yeter neden ilkesi dünyanın açıklanması için, felsefenin ve bilimlerin kuruluşunda temel edinilirse, dünyada insanın istek ve arzularından bağımsız olarak işleyen nesnel gerçekleri ve yasaları keşfedip ortaya çıkarmak, böylelikle toplum yaşamı için yararlı kılmak ve sonunda insanın istek ve arzularının gerçekleştirilmesi için verimli hale getirmek mümkün olacaktır. Fakat eğer bu ilkeler ret edilirse, nesnel gerçekler de ret edilmiş olacaktır. Bu durumda geriye sadece istek, tasavvur ve arzu kalır -ki bu, Wolff'a göre bilimsel çabamızda gerçek dünyanın yerine masallar dünyasını koymak anlamına gelecektir. Şöyle diyor Wolff:

“Eğer çelişki ilkesi genel geçer ve yeter neden ilkesi kabul edilirse, gerçek dünya, yani yaşadığımız dünya kabul edilir; ama eğer çelişki ilkesi genel geçer ilke olarak kaldırılırsa ve sadece tekil durumlarda uygulanırsa ve eğer yeter neden ilkesi tamamıyla kaldırılırsa, sonunda ne maddi dünyada ne de insan tininde ona ayrılan bir yer var ise, masallar dünyası kabul edilir –ki masallar dünyasında, olanın nedeni yerine insanın istenci konur –ki o ister, çünkü o, nedensiz keyfi olur, başka şeylerden daha çok bunun olması keyfileşir (189).”

Biraz aşağıda sorunu başka bir açıdan tanımlar:

“...bu ilkeler temel alınır, şeylerin gerçekliği temel alınmış olur; fakat eğer onlar kaldırılırsa, gerçek, rüyaya dönüşür; devamında, gerçek ile rüya arasındaki farkı kabul eden, genel geçer çelişki ilkesini ve yeter neden ilkesini sınır koymadan kabul etmek zorundadır (189).”

Yaşanılan dünyada yeter neden ilkesine ters düşen, onun geçersizliğini kanıtlayan hiçbir şey bulunmamaktadır. Dünyada olan her şeyin bir *yaratıcı nedeni* (*Al. Ursache, İng. cause*) ve bir de *taşıyıcı*

² Metin içinde alıntılanan kaynak: Wolff, Chr., *Erste Philosophie oder Ontologie (İlk Felsefe ya da Ontoloji* (Latince-Almanca)), yay. Dirk Effertz, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2005.

nedeni (Al. Grund, İng. reason) vardır. O halde, felsefe ve bilimlerde çelişki ilkesi ile beraber yeter neden ilkesi temel alınarak dünyada olanın ve varolanın, isteklere, arzulara ve tasavvurlara göre değil, gerçek nedenlere dayalı olarak bilimsel açıklanması gerekmektedir (185). Zira dünyada olanlar ve varolanlar, yaratıcı ve taşıyıcı nesnel nedenlere dayanmaktadırlar –ki bunlar, insanın isteklerinden, arzularından ve tasavvurlarından bağımsız olarak hüküm sürmektedirler; onlar, ister bilinsinler ister bilinmesinler, hep vardır.

Yeter Neden İlkesinin Kökeni ve Anlamı

Türkçe'ye sanırım daha çok İngilizce'den bazen “yeter neden ilkesi” (İng. *the principle of sufficient reason*), bazen de “yeter sebep ilkesi” olarak aktarılan kavram, G. W. Leibniz tarafından muhtemelen farklı dillerde aynı anda kavramlaştırılıp felsefeye kazandırılmıştır. Kavramın düşünsel kökeni birçok konuda olduğu gibi bu konuda da eskiçağ Yunan felsefesidir. Fakat Wolff'un işaret ettiği gibi eskiçağ Çin felsefesinde de ilke farklı biçimde işlenmiştir. Örneğin Wolff'un işaret ettiği gibi Konfüçyüs yeter neden ilkesini evrensel bir ilke olarak kavrar ve bunu ahlakın yeniden dünyevi ilkelere dayalı olarak yeniden temellendirilmesi için temel edinir. Leibniz de, Wolff da birçok çağdaşlarından farklı olarak eskiçağ Çin felsefesini çok iyi biliyordu. Wolff, eskiçağ Çin felsefesini temel alarak dünyevi bir ahlak öğretisi ortaya koyulabileceğini göstermeye çalışmıştır. O halde, yeter neden ilkesi sadece eskiçağ Yunan felsefesine, dolayısıyla Avrupa ve Batı felsefesine has bir ilke değildir. Hem “Doğu felsefesi”nde hem de “Batı felsefesi”nde farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde ele alınıp işlenmiş ve temel edinilmiş bir ilkedir.

Yeter neden ilkesine Almanca'da bugün artık “Satz vom zureichendem Grund” (Lat. *principium rationis sufficientis*) denmektedir. Leibniz ve Wolff ilkeyi, *Prinzip des zureichenden Grundes* (Yeter Neden İlkesi) olarak ifade ediyor. İlkenin Almanca (*Satz vom zureichendem Grund*) yazılı dile getirilişinde kullanılan “Grund” kavramı ile İngilizce “principle” ve Türkçe “ilke” kavramında saklı olan, fakat tam da bu nedenle ilk bakışta hemen görülmeyen iki anlamı birden yakalamak ve görünür kılmak mümkündür. Grund hem neden hem de zemin/temel anlamına gelmektedir. Örneğin “Der Grund, dass ich philosophie studiere,...” (Felsefe öğrenimi yapmamın nedeni...) diye başlayan cümlede olduğu gibi, Grund kavramı, bir şeyin olmasına/bir şeyin var olmasına neden olan anlamına gelmektedir. Bu, kavramın bir anlamıdır. Bu formülasyonda kullanılan Grund kavramı aynı zamanda “zemin” ve “temel” anlamına da gelmektedir. Örneğin “Der Grund des Hauses...” (Evin zemini/temeli...) diye başlayan cümlesinde olduğu gibi. O halde, *Satz vom zureichendem Grund*, hem “yeter neden ilkesi” hem de aynı zamanda “yeter temel önermesi” veya “yeter temel ilkesi” olarak da çevrilebilir. Bu da Grund kavramının ikinci anlamıdır.

Yeter neden ilkesinin son derece kapsamlı, yani teoriyi ve empiriyi aynı zamanda kapsayan bir ilke olarak alınması gerekmektedir: varlığın temelini (*Seinsgrund*), oluşumun temelini (*Grund des Werdens*), bilgi ediniminin temelini (*Erkenntnisgrund*) ve eyleminin temelini (*Grund des Handelns*) aynı anda ilgilendirir. Bu kapsam, Leibniz sonrası felsefe tarihinde iki ilkenin birbiriyle ilişkili olarak gelişimini ve sonunda Hegel'in felsefesinde çelişki ilkesinin yeter neden ilkesine içkin hale gelmesini de açıklar.

Leibniz ve Yeter Neden İlkesinin Formüle Edilişi

Yeter neden ilkesini (yeter temel önermesini) tanımlayıp felsefeye kazandıran Gottfried Wilhelm Leibniz'dir (1646 – 1716). Leibniz kavramı ilk defa 1710 yılında Fransızca olarak yayımladığı

*Tanrının İyiliği, İnsanın Özgürlüğü ve Kötünün Kökeni Üzerine Teodise Denemesi*³ adlı eserinde tanımlar. *Teodise*'nin 44. paragrafında Leibniz, akli kullanımının iki temel ilkeye dayandığını ileri sürer. Bunlar *çelişki ilkesi* ve *yeter neden ilkesidir*. Çelişki ilkesine göre iki karşıt iddiadan birisinin gerçek, diğerinin ise yanlış olması gerekmektedir.⁴ Yeter neden ilkesine göre olan hiçbir şeyin hiçbir zaman sebepsiz ya da en azından belli bir nedeni olmadan olması mümkün değildir. Diğer bir deyişle eğer bir şey olmamak yerine varoluyorsa ve olduğu şekilden her hangi başka bir şekilde varolmak yerine varolduğu şekilde varoluyorsa, bunun *apriori* (oluşumuna öngelen) bir nedeninin olması gerekir. Yeter neden ilkesi, genel geçer, yani evrensel bir ilkedir, olan her şeye temel oluşturur. Leibniz evrende nedensiz hiçbir şeyin var olamayacağından o kadar emindir -ki bu ilkenin evrensel geçerliliğine karşı tek bir örneğin dahi ileri sürülemeyeceğinden hareket eder. O halde, olan ve varolan her şeyin, olan her şeyin olduğu şeklin ve varolan her şeyin varolma biçiminin bir nedeni vardır. O halde, olan ve varolan her şeyin bilimsel bir açıklanması mümkündür.

Leibniz, çelişki ve yeter neden ilkesini, *rastlantısallığı* tartıştığı bağlamda tanımlar. Bunu yaparken amacı, ereksel perspektifi esnetmek ve geleceğe dair bakışın birden çok olası ereği hesaba katarak düşünmesi gerektiğini göstermektir. Tam olarak şöyle der Leibniz:

“Etki oluşmasa dahi, şeyin kendisi çelişki içermez: *rastlantısallık* tam da bu demektir. Bunu tam olarak anlamak için akli kullanmanın iki temel ilkesi arasında ayırım yapmak gerekir: ilk olarak *çelişki ilkesi*. Buna göre, iki karşıt iddiadan birisinin gerçek, diğerinin yanlış olması gerekir. Sonra *yeter neden ilkesi*: bir şey hiçbir zaman bir vareden nedeni olmadan veya en azından belli bir (taşıyıcı –DG) nedeni olmadan olamaz; diğer bir deyişle bir şey varolmamaktan çok varoluyorsa ve herhangi başka bir biçimden daha çok olduğu biçimde oluyorsa, (bu –DG), belli bir apriori nedensiz (olamaz –DG). Bu önemli ilke, tüm olan şeyler için geçerlidir ve buna karşı bir örnek ileri sürmek mümkün değildir: genel olarak bu yeter nedenler tarafımızdan yeterince bilinmese de, bu nedenlerin her zaman var olduğunu kabul etmemiz gerekir.”⁵

Leibniz'in *Monadoloji*'nin 32. paragrafında yeter sebep ilkesine ilişkin yazdığı, kendisinin de işaret ettiği gibi yukarıda *Teodise*'den alıntıladığım 44. paragrafın bir özetidir. Yukarıda işaret ettiğim gibi Leibniz, çelişki ilkesini öncelikli olarak akli ilgilendiren gerçeklere (*Vernunftwahrheiten*) ve yeter sebep ilkesini gerçekliği ilgilendiren gerçeklere (*Tatsachenwahrheiten*) uyarlar. Leibniz bu ayrımı ilk defa açıkça *Monadoloji*'nin söz konusu paragrafında yapar. Bir sonraki göstereceğim gibi, Wolff,

³ Leibniz'in *Tanrının İyiliği, İnsanın Özgürlüğü ve Kötünün Kökeni Üzerine Teodise Denemesi* başlıklı eseri onun hayattayken yayınlan tek eseridir. Eserin başlığında kullanılan *Teodise* kavramı, Leibniz tarafından eski Yunanca *theos* (*Tanrı*) ve *dike* (*adalet*) kavramlarından türetilmiştir.

⁴ Elbette Leibniz'in burada kullandığı çelişki kavramı, henüz Hegel'de gördüğümüz, çelişki kavramı kadar gelişkin değildir. Yine de Leibniz çelişki kavramını içerdiği karşıtlıkların birbirini dışlayan anlamında değil, yani düalist anlamda ya da formal mantıkta kullanıldığı “ya o ya bu” anlamında değil, yani gerçek ve yanlışın birbiriyle herhangi bir ilişkisinin olmadığı anlamında değil, tersine, birbiriyle iç içe geçmiş, birbiriyle içsel organik ilişkisi olan diyalektik karşıtlık olarak almak gerekir. Bunu örneğin Leibniz'in fark konseptinden hareketle açıklamak mümkündür –ki Hegel çelişki kavramına farkı (iletimsel durum), karşıtlığı ve ayrılığı (çatışma durumu) da dahil eder.

⁵ Leibniz, G.W., *Versuch in der Theodicee über die Gründe Gottes, die Freiheit des Menschen und den Ursprung des Übels* (*Tanrının İyiliği, İnsanın Özgürlüğü ve Kötünün Kökeni Üzerine Teodise Denemesi*), *Philosophische Werke in vier Bänden* (*Dört Ciltte Felsefi Eserleri*), c. 4 içinde, yay. Ernst Cassirer ve Artur Buchenau, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1996, s. 119.

her iki ilkeyi beraber hem ontolojiye hem de epistemolojiye uyarlar –ki bu Hegel’in varlık kavramı ile başlayan diyalektik felsefi sistemi için temel ve çıkış noktası olur.

Christian Wolff’a Göre Yeter Neden İlkesinin Kapsamı

Christian Wolff’un 18. yüzyılın başlarında karşı karşıya olduğu sorun, felsefeyi teolojinin tahakkümünden kurtarmak ve onu kendi başına ayakta durabilmesi için sağlam temeller üzerine yeniden inşa etme sorunudur. Rönesans’tan beri hem rasyonalist hem de empirist felsefi gelenekler içinde farklı akımlar oluşmuştur. Belli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olan bu birikim artık belli bir sentezci bakışı da mümkün kılmaktadır. Wolff, genellikle her ne kadar rasyonalist felsefi geleneğe dahil edilse de, aslında sentezci bir bakışa sahiptir. Yukarıda Wolff’un felsefesinin günlük yaşam ve günlük dille ilişkisine, yani felsefesinin empiriyi ilgilendiren yanına işaret ettim. Fakat Wolff, daha sonra gelecek bütün klasik Alman felsefecileri gibi, sentezi, rasyonalist felsefi geleneği temel alarak gerçekleştirmek istemektedir. 17. yüzyılın ortalarından itibaren felsefenin yeniden kuruluş meselesi, felsefenin sadece kendi kendisini taşıyabilecek sağlam bir temele oturtulması ve sağlam taşıyıcılar üzerine kurulması değildir. Bilimler sistemi içinde felsefeye ‘bilimlerin bilimi’ olma ödevi atfedilir. O halde, sağlam bir temel üzerine inşa edilmek istenen felsefe, sadece kendi kendisinin taşıyıcısı değildir, felsefe aynı zamanda diğer tüm bilimlerin de taşıyıcısı olarak kurulmalıdır. Burada artık söz konusu olan genel olarak felsefe de değildir. Wolff, Aristoteles’in ontolojiyi ve teolojiyi bir araya getirdiği metafiziğe atfettiği “ilk felsefe” olma özelliğini, ontolojiyi ve teolojiyi birbirinden ayırttırdıktan sonra sadece ontolojiye yükler. Bu durumda ilk felsefe olarak ontoloji, hem kendi kendisinin, hem diğer felsefe bilimlerinin, hem de empirik bilimler de dâhil olmak üzere diğer tüm bilimlerin taşıyıcısıdır. Modern felsefenin kuruluş çağında büyük sistem denemelerinin ortaya konmasının neden budur.

Dünya bilgeliği olarak tasarlanan felsefenin ilk ve temel disiplini olan ontolojiyi, Wolff, özellikle üçüncü derste göstermeye çalıştığım gibi, günlük hayat da dahil hayatın bütün alanlarını aydınlatmayı amaçlayan felsefi bir bilim olarak tasarlar. Ontolojinin kavramlarını yapay bir şekilde üretmek yerine halkın konuştuğu günlük dilden esinlenerek, hatta devralarak geliştirmesi gerektiğine işaret etmesinin nedenlerinden birisi budur. Felsefe halk ile ancak bu şekilde buluşabilir ve kendisini halk ile halkta gerçekleştirebilir. Bu açıdan bakınca Wolff ‘un ontolojiyi sadece diğer felsefi disiplinlerin ve diğer tüm bilimlerin taşıyıcısı olarak değil, aynı zamanda bütün toplumsal yaşamın taşıyıcı bilimi olarak tasarladığı pekâlâ görülmektedir. Burada ileri sürmeye çalıştığım iddia temel alınacak olursa, Wolff’un ontolojiyi ilk felsefe olarak yeniden kurma çabası aynı zamanda bir bütün olarak tüm kurumlarıyla toplumu yeniden kurma çabası olarak tanımlanabilir –ki Wolff’un felsefenin yeniden kuruluş sorunsalına dair sergilediği bu hem teorik hem de pratik kapsamlı yaklaşım, Leibniz’ten Hegel’e kadar tüm klasik Alman filozoflara has bir yaklaşımdır.

Alıntılanan Kaynaklar

- Wolff, Chr., *Erste Philosophie oder Ontologie (İlk Felsefe ya da Ontoloji (Latince-Almanca))*, yay. Dirk Effertz, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2005.
- Leibniz, G.W., *Versuch in der Theodicee über die Gründe Gottes, die Freiheit des Menschen und den Ursprung des Übels (Tanrının İyiliği, İnsanın Özgürlüğü ve Kötünün Kökeni Üzerine Teodise Denemesi)*, *Philosophische Werke in vier Bänden (Dört Ciltte Felsefi Eserleri)*, c. 4 içinde, yay. Ernst Cassirer ve Artur Buchenau, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1996.